

need for structured work, the need for power, the need for self-improvement, the need for interesting socially useful work, the motive for changing activities and personal achievements.

In the article the author made factor analysis, which allowed to identify groups of factors that influence the work of teachers with intrinsic motivation. The decision on the number of factors was made on the basis of the analysis of the point diagram and the eigenvalues. Seven latent factors were identified, which explain 56, 053% of the total variance of data: "Self-realization", "Communication with loved ones", "Need for change", "Need for structured work", "Level of claims", "Self-control", "Need for recognition. "

Keywords: *teacher, self-realization, intrinsic motivation, work experience, need.*

Ковальчук Зоряна Ярославівна – доктор психологічних наук, професор, заступник декана факультету психології Львівського державного університету внутрішніх справ.

УДК-159.923

DOI: <https://doi.org/10.33216/2219-2654-2019-50-3-3-153-164>

Коверзисва Г. П.

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ САМОСВІДОМОСТІ В ЗАРУБІЖНІЙ ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

[ORCID: 0000-0003-4379-3090](https://orcid.org/0000-0003-4379-3090)

Показано, що самосвідомість визначається як здатність людини виділяти себе із середовища, брати участь у рефлексивному усвідомленні, тобто здатність переживати суб'єктність власних дій, співвідносити власну активність з її результатами. Таким чином, самосвідомість це процес поєднання власної діяльності та її наслідків. На думку більшості теоретиків, для успішності такого поєднання людина має оволодіти певними видами пізнавальних здібностей. Навіть у своїй найпримітивнішій формі (візуальне самопізнання, здатність розпізнавати себе у дзеркалі), самосвідомість, напевно, обмежена лише невеликою підмножиною тварин, включаючи людей, шимпанзе, орангутанів та дельфінів. У людини ця здатність відсутня при народженні і починає проявлятися лише у віці від 12 до 18 місяців. Діти виступають різноманітними патернами розвитку, які визначають те, для чого нам дорослим надана самосвідомість. Яскравим прикладом розвитку самосвідомості також виступає так звана «криза 3 років», коли дитина

починає відділяти свої бажання, прагнення від волі її батьків. Завдяки свідомості ми вбачаємо причину «за для чого вона розвивалася» - можливість складання складних несвідомих навичок. Одним з припущень в теорії самосвідомості є те, що протиставлення автоматичних та свідомих процесів в сучасній соціальній психології, призводить до розвитку свідомості щодо ускладнення несвідомих процесів.

Мета статті полягає у представленні різних способів розуміння концепції самосвідомості як стану самоконцентрації, диспозиції особистості, процесу обробки інформації про себе та психічні метафункції, висвітлення теоретичних та методологічних труднощів в існуючих концепціях, пов'язаних з неоднозначною роллю самосвідомості в процесах психосоціального функціонування.

Методами дослідження виступили загальнонауковий системний підхід, всебічний аналіз розгляду проблеми дослідження в її розвитку. Більшість наукових доробок сучасності базуються на теорії об'єктивної самосвідомості: свідомо увага розглядається як дихотомічна, тобто вона має властивість бути спрямована або на себе, або на навколишнє середовище. Напряму уваги керується подіями, що примушують увагу перейти всередину - як відображення самості та події, які витягають увагу назовні, наприклад, відволікаючими стимулами поза себе. За об'єктивної самосвідомості людина зазнає або негативного, або позитивного впливу, залежно від того, спрямована увага на негативну чи позитивну невідповідність.

Наголошується, що перспективи дослідження самосвідомості полягають в тому, що в окреслених концепціях, окрім наголосу на ролі самосвідомості в самопізнанні і розвитку власної суб'єктності, не було здійснено, на жаль, аналіз окремих функцій самосвідомості і механізмів її впливу на добробут людини. Разом із тим, бракує досліджень, в яких було проведено емпірична верифікація отриманих результатів наукових досліджень с цієї проблеми.

Ключові слова: свідомість, самосвідомість, самоконцентрація, особистісна диспозиція, емоційні та вольові процеси, емоційна саморегуляція.

Постановка проблеми. Самосвідомість належать до найскладніших питань, що лежать в основі багатьох психологічних явищ і що пов'язані з людською поведінкою. Еволюція нагородила єдину істоту – людину, таким складним механізмом, завдяки якому вона є здатною зробити власні почуття предметом спостереження вищого порядку та концептуально відрізнити себе та своє тіло від усіх інших об'єктів. Тому так важливо людині знати свої можливість з усвідомлення і розуміння себе, тобто відчувати рефлексію.

У багаточисленних дослідженнях зарубіжних вчених визнається, що самосвідомість є «найбільш фундаментальним питанням психології з еволюційного погляду», є важливою та складною темою дослідження психології людини. Емпіричні, теоретичні дослідження самосвідомості особистості неможливі без ґрунтового розгляду цієї сфери в дослідженнях міжнародної наукової спільноти.

Дослідження самосвідомості надзвичайно багатоаспектний процес. Особлива риса самосвідомості – це не вродженою властивістю її у людині, а її поступове, поетапне формування. І що саме в цьому процесі сприяє її гармонійному розвитку – одне з найцікавіших питань теоретичної психології сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Засновники наукової психології Вільгельм Вундт та Вільям Джеймс за ключову концепцію для розуміння сутності людства вважали свідомість. Представники інших психологічних шкіл, починаючи від асоціалізму, структуралізму та функціоналізму, через психоаналіз і неопсихоаналіз, в рамках яких пізніше було введено поняття несвідомого (Whyte, 1967), передсвідомого (Фрейд, 1999), підсвідомого (Юнг) та надсвідомого (Assagioli, 2012), аж до гуманістичної психології, когнітивної, нейропсихології, психології гештальту, трансперсональної психології, свідомість також визнавали за ключовий для функціонування людини аспект. Тільки одна психологічна школа – біхевіоризм – постулювала усунення проблематики свідомості з сфери цієї науки.

На цей час проблеми самосвідомості викликають широке поширення інтересу як теоретиків, так і дослідників у різних галузях і все ще залишаються місцем жвавих дискусій та полеміки. Незважаючи на багаточисленні теоретичні та емпіричні дослідження у цій сфері, результатами яких є багато детальних питань, основні проблеми дискутуються до цього часу. Серед них викликають найбільш жваве масове обговорення і, навіть, суперечки, зміст та обсяг поняття самосвідомості, проблеми її психосоціального функціонування. Ця стаття є спробою окреслити наявні неоднозначності та наголосити на відкритість цієї проблеми.

Мета статті полягає у представленні різних способів розуміння концепції самосвідомості як стану самоконцентрації, диспозиції особистості, процесу обробки інформації про себе та психічні метафункції, висвітлення теоретичних та методологічних труднощів в існуючих концепціях, пов'язаних з неоднозначною роллю самосвідомості в процесах психосоціального функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Коренем слова «самосвідомість» є *conscientia*, або «свідомість» слово, яке етимологічно

походить від латинського *con* – разом і *scientia* – знання і означає спільні знання, тобто отримані із загальної інформаційної сфери, до якої ми отримуємо доступ через рефлексію над життєвим досвідом.

Психологічне вивчення самосвідомості в зарубіжній науковій психології було започатковано в 70-роках минулого століття. Психологи Шеллі Дюваль та Роберт Віклунд внесли досить суттєвий вклад в розробку теорії самосвідомості. Вони запропонували таке розуміння самосвідомості: «Коли ми концентруємо свою увагу на собі, ми оцінюємо та порівнюємо свою поточну поведінку з нашими внутрішніми стандартами та цінностями. Ми стаємо самосвідомими як об'єктивні оцінювачі самих себе» (Duval & Silvia, 2001). Таким чином, вчені вважають, що в даний момент часу людина може зосередити увагу на самій собі або на зовнішньому середовищі. Зосередження уваги в такий спосіб дозволяє їй самоконцентруватися, зосереджуватися на власних силах, порівнювати себе зі стандартами певних правил, які визначають, яким чином людина має думати, відчувати та поводити себе. В такий спосіб відбувається певна самооцінка. Процес порівняння «Я» зі стандартами дозволяє людині змінити свою поведінку і відчути гордість, задоволення чи незадоволення собою. Тенденція зміни власного «Я» до певних стандартів залежить від інших факторів, особливо від уявлення про те, наскільки важко буде досягти стандарту. Треба зазначити, що багаточисленні емпіричні дослідження доводять, що коли люди не зосереджені на власних силах, їх дії часто не пов'язані з їхніми особистими стандартами – людині потрібна самосвідомість, щоб зменшити розбіжність між своїми діями та ідеалами. Таким чином, самосвідомість є головним механізмом самоконцентрації (*self-concentration*).

Самоконцентрація людини означає для людини бути свідомою собі. Процес самоконцентрації, в якому людина, будучи суб'єктом, одночасно перетворюється в предмет власної перцепції і самопізнання. Концентрація уваги на собі та об'єктивна оцінка людиною самої себе дає підстави, перш за все, розуміти власне свідомість як основний психічний стан людини, в якому вона обізнана і може реагувати соматично або вегетативно щодо обох зовнішніх явищ, що відбуваються в її оточенні. Те саме стосується і внутрішніх явищ, таких як власні психічні, емоційні та вольові процеси.

В стані самоконцентрації людина усвідомлює різні аспекти проявів «Я», включаючи риси характеру, поведінку та почуття. По суті, це психологічний стан, в якому «Я» стає центром уваги людини (Crisp & Turner, 2010). Концентрацію уваги на власній особі Дюваль і Віклунд називають предметною самосвідомістю. Згідно з їх припущеннями, увага людини може бути зосереджена або на якомусь фрагменті зовнішнього світу, або на самій собі, а точніше на тому істотному аспекті власної особи, в якому перебуває на той час

людина. Ототоження (ідентифікація) самосвідомості з самоконцентрацією пов'язане з застосуванням в дослідженнях самосвідомості експериментальних процедур, в яких за допомогою дзеркала чи відео у людини викликається стан самосвідомості.

Багато хто з дослідників дотримуються думки, що самоконцепція не є статичним об'єктом, який просто може бути сприйнятий і досліджений, а є неперервною, складною і контекстуальною. Адже в процесі індивідуального життя самоконцентрація підлягає змінам – добудовується до власного розуміння себе чи інших, людина збільшує концентрацію уваги на собі, знаходячись у новій ситуації, і навпаки, раптові стимули скеровують увагу людини на предмети з навколишнього середовища. Важливим є те, що людина в стані самоконцентрації неперервно на індивідуальному рівні самосвідомості перебуває в стані певних коливань, починаючи від власних мрій, під час сну до високого усвідомлення суспільного життя, життєвих обставинах. На індивідуальному рівні самосвідомості людина усвідомлює саму себе в якості суб'єкта в системі предметних відносин. Отже, самосвідомість не є певним статичним явищем, а є мінливим, динамічним процесом.

Концепція самосвідомості Carvera і Scheiera також пов'язують з самоконцентрацією. Їх підхід має технологічний зміст. Концепція цих авторів заснована на кібернетичних припущеннях, згідно яких самосвідомість пов'язують з механізмом зворотного зв'язку (Carvera & Scheiera, 2002). Механізм зворотного зв'язку сприяє зменшенню розбіжностей між станом особистості та її стандартами та відповідає за саморегуляцію поведінки людини. Для аналізу процесів самосвідомості автори також вводять поняття схем «Я», які збільшують швидкість точності кодування інформації про себе (Fleckhammer, 2004).

Б. Скот Русс узагальнив виділені компоненти і акцентував увагу на тому, що самосвідомість передбачає наявність: (а) практичного саморозуміння, яке пов'язане з (б) індивідуальним набором здібностей та захоплень, зважаючи на що (с) людина усвідомлює яким чином необхідно реагувати в її поточній ситуації (Rousse, 2019).

Наступною особливістю самосвідомості є її багаторівнева структура. Причому, кожен рівень передбачає різні конструкти у вигляді фізичного, соціального і особистісного Я. Деякі автори вважають, що виокремлення рівнів самосвідомості може бути засноване згідно інших критеріїв. Так наприклад, Р. Rochat кожен з цих коливальних станів **самосвідомості** трактує як постійний перехід між 5 рівнями, що виникають на початку життя. Ці рівні формують ступінь свободи самосвідомості як постійно змінюваного процесу (Rochat, 2003).

Змісти самосвідомості можна розділити на внутрішній і зовнішній. Внутрішній зміст включає думки, судження, емоції, бажання, що інтроспективно сприймаються людиною, і не доступний іншим особам, і про які вони можуть дізнаватися лише від самої людини через її розповіді, поведінку чи спосіб життя. Зовнішній зміст - це поведінка людини, її суспільні відносини та ролі, які вона виконує. Вони сприймаються екстраспективно і можуть бути визначені та вивчені інтерсуб'єктивно.

Самосвідомість – це здатність сприймати себе як предмет думки. Тому самосвідомість має інтенціональний характер і фокусується на конкретних предметах і змістах. Люди можуть думати, діяти та переживати, а також можуть думати про те, що вони думають, роблять і переживають. Даніель Канеман пояснює різницю між «людиною, переживаючою себе» та «пам'яттю, що запам'ятовує себе», і яким чином це впливає на наше прийняття рішень. Він пояснює, як ми ставимося до досвіду в даний момент і як ми пам'ятаємо цей досвід може бути дуже різним і поділяти лише 50% співвідношення. Ця різниця може мати суттєвий вплив на історію, яку ми розповідаємо самі, і на те, як ми ставимося до себе та інших людей, а також на рішення, які ми приймаємо, хоча ми можемо не помітити таку різницю протягом певного часу (Kahneman, 1973).

Ситуаційна самосвідомість може приймати дві форми - приватну, пов'язану з спрямуванням уваги на внутрішні стани людини та публічну, що характеризується концентрацією на тих рисах власної особи, які представлені іншими. Обидва типи самосвідомості поєднують з іншими поведінковими проявами, в основі яких лежать різні психологічні механізми. Що це таке і в чому специфіка цих психологічних механізмів - цього прихильників двофакторної моделі, на жаль, вони не вказують (Wicklund, 1975).

Даніель Големан, визнаний як один із засновників вчення про емоційну саморегуляцію, запропонував визначення самосвідомості як особистісна диспозиція (схильність) до пізнання внутрішніх станів, уподобань, ресурсів та відчуттів. Самосвідомість передбачає моніторинг людиною власних внутрішніх світів, думок, емоцій та переконань. За такого підходу вчений визначає самосвідомість за головний механізм, що впливає на особистісний розвиток (Goleman, 1995).

Самосвідомість розглядається як дихотомічний елемент, тобто має властивість бути спрямованою або на себе, або на навколишнє середовище. Напрямок уваги керується подіями, що примушують увагу всередину, такими як відображення самості та подіями, які витягують увагу назовні, наприклад, відволікаючими стимулами поза себе (Wicklund, 1975).

Jay G. Hull і Alan S. Levy є прибічниками протилежної думки. Вчені схилиються до визначення самосвідомості як певного процесу, який не залежить

від концентрації процесів уваги і процесів порівняння. Самосвідомість, за таких умов, вони визначають специфічною формою кодування, яка з'являється при наявності подразників, пов'язаних із «Я». Самовідповідальність певного "Я" відповідає за кодування інформації про себе. За кодування інформації про себе несе відповідальність реактивність «Я» на певні аспекти зовнішнього середовища, запускається воно автоматично і без участі свідомості. Важлива роль у моделі Jay G. Hull і Alan S. Levy пов'язана з необхідністю позитивної самопрезентації, що виражається в особливій чутливості «Я» щодо можливих аспектів інформації (Hull & Levy, 1979).

Інший спосіб розуміння самосвідомості, хоча також акцент наголошувався на процесуальності і динамічності, презентує. Він визначає самосвідомість як процес кодування (основою є увага), переробки (стосується пам'яті та сприйняття), і ґрунтується на абстрактно-понятійному інтегруванні інформації про себе в когнітивному уявленні про себе. Такий процес може, однак, не має бути викликаний концентрацією уваги на собі.

Концептуалізація самоусвідомлення людиною самої себе деякі автори визначають як метафункція, що є найвищою інстанцією її психічного життя. Така функція відповідає за інтеграцію внутрішньої цілісності людини та регулювання її відносин з навколишнім оточенням. Одним з таких вчених є D. Armstrong, в концепції якого постає отождоження самосвідомості з поняттям інтроспективної свідомості. Армстронг розрізняє два її типи –інтроспективна рефлексорна свідомість та інтенціональна навмисна (цільова) свідомість. Самосвідомість автор пов'язує з свідомістю «Я» - вона опосередковує інтерпретацію отриманої інформації як належності до себе «Я». Крім того, інтроспективна свідомість опосередковує процеси пам'яті, забезпечуючи людині відчуття неперервності у часі (Armstrong, 1994).

На зв'язку самосвідомості з почуттям цілісності та ідентичності також наголошував Е. Фромм, коли писав про гуманістичну свідомість та позитивну свободу, тобто свідомість власного «Я» і її ствердження в контексті всього життя особистості. Гуманістична свідомість пов'язана із прийняттям власного життєвого шляху, вільної активністю «Я» та моральною автономією. Гуманістична свідомість характеризує людину, яка творчо реалізує свої бажання, керуючись цінностями, що яких самостійно вона дійшла в результаті самостійних роздумів над своїм досвідом. Згідно поглядів Е. Фромма, цінності є продуктом спонтанної діяльності «Я» і складають основу цілісності особистості (Фромм, 2006).

Подібно до цього, Роджерс використовує метафору піраміди життєвих процесів для опису самосвідомості, в якій свідомість знаходиться на вищому рівні (на піку). В такому руслі формуються нові напрямки розвитку людини,

відбуваються вибори і творяться спонтанні форми (Rogers, 1980). Самосвідомість у концепції Роджерса є найвищою функцією людини, що уможливує їй досягти повної самостійності та суб'єктності. Така людина прагне до внутрішньої інтеграції, узгодженості, не вдаючись до механізмів захисту, здійснюючи творчі зусилля для реалізації власного, індивідуального життя. Почуття власної вартості, внутрішній зміст, витримка та наступність - це результати процесів, що відбуваються на основі самосвідомості, накопичення, переробки та інтеграції власних змістів.

Важливість самосвідомості для добробуту людини, зокрема для процесу формування ідентичності, підкреслювали психологи майже всіх напрямків. Теоретики-гуманісти, від Роджерса та Фромма на перший план ставили самосвідомість, яка є основою саморефлексії.

Висновки. Наведені вище теоретичні та емпіричні результати дослідження самосвідомості в зарубіжній психологічній літературі приводять до висновку, що дефілювання в сфері свідомості і самосвідомості існують важливі суперечки у в'ясненні питання про вплив самосвідомості на психосоціальне функціонування людини. Багато проблем залишаються відкритими відносно постульованої багатовимірності самосвідомості, а також щодо характеру її впливу на функціонування особистості.

Багато суперечливих досліджень спонукають вчених до пошуку нових концептуалізацій, які їм дозволять вирішити поточну дилему. Спроба верифікації та інтеграції існуючих результатів домовленостей у цілісну концепцію є певним викликом для сучасних теоретиків та дослідників. Цей виклик важко ігнорувати, адже, розмірковуючи над людиною, її сутністю та стосунками зі світом є найголовнішим для самопізнання людиною самої себе.

Перспективи дослідження самосвідомості полягають в тому, що в окреслених концепціях, окрім наголосу на ролі самосвідомості в самопізнанні і розвитку власної суб'єктності, не було здійснено, на жаль, аналіз окремих функцій самосвідомості і механізмів її впливу на добробут людини. Разом із тим, бракує досліджень, в яких було проведено емпірична верифікація отриманих результатів наукових досліджень с цієї проблеми.

Література

1. Зигмунд Фрейд. Введение в психоанализ. Перевод Г.В.Барышниковой. Литературная редакция Е.Е.Соколовой и Т.В.Родионовой
3.Фрейд. Введение в психоанализ. Лекции 1-15. СПб., Алетейя СПб, 1999

2. Фромм Э. Бегство от свободы. Человек для себя; пер. с англ. М.: АСТ, 2006. 571с.

3. Юнг К. Воспоминания, сновидения, размышления
https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/vosp_snov/index.php
4. Armstrong, D. (1994). *A Materialist Theory of the Mind*, London: Routledge. 400 p.
5. [Assagioli](#) R. (2012). *Psychosynthesis: A Manual of Principles and Techniques* Publisher: Amhurst, MA : Synthesis Centre, 2000 p.
6. Carver, C.S. & Scheier, M.F. (2002). Optimism. In C. R. Snyder, S. J. Lopez (ed.) *Handbook of Positive Psychology*. New York: Oxford University Press.
7. [Crisp](#) Richard J., [Turner](#) Rhiannon N. (2017). *Essential social psychology* / Richard J. Crisp and Rhiannon N. Turner Los Angeles: Los Angeles; London: SAGE. – 440 p.
8. Duval, Thomas Shelley, and Paul J. Silvia (2001). *Self-Awareness and Causal Attribution: A Dual Systems Theory*. [New York](#): Kluwer Academic Press.
9. Fenigstein, A., Scheier, M. F., & Buss, A. H. (1975). Public and Private Self-Consciousness: Assessment and Theory. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 43, 522-527.
<https://doi.org/10.1037/h0076760>
10. Fleckhammer L. (2004). Insight into the self-absorption paradox: The development of a multi-faceted model of self-conscious ruminative and reflective thought, Faculty of Life and Social Sciences Swinburne University of Technology.
11. Goleman, D. (1995). *Emotional intelligence*. New York, NY: Bantam Books, Inc.
12. [Hull, Jay G.](#) Levy, Alan S (1979). The organizational functions of the self: An alternative to the Duval and Wicklund Model of self-awareness. *Journal of Personality and Social Psychology*.
13. Kahneman, D. (1973) *Attention and Effort*. Englewood Cliffs, NJ: [Prentice-Hall](#).
14. Rochat, P. (2003). Five levels of self-awareness as they unfold early in life. *Consciousness and Cognition*;
15. Rogers, Carl R. A. (1980). *Way of Being*. Boston: Houghton-Mifflin,. Also published in 1995 with a new introduction by Irvin Yalom, M.D.
16. Rouse BS. (2019). Self-awareness and self-understanding. *Eur J Philos*.;27:162–186.
17. Silvia, Paul J., and Guido H. E. Gendolla. 2001. On Introspection and Self-Perception: Does Self-Focused Attention Enable Accurate Self-Knowledge? *Review of General Psychology* 5: 241–269.
18. Whyte, L.L. (1967). *The Unconscious Before Freud*. New York: Basic Books.

19. [Wicklund](#) Robert A. (1975). Objective Self-Awareness / [Advances in Experimental Social Psychology Volume 8](#), Pages 233-275.

Referenses

1. Zigmund Frejd. Vvedenie v psihoanaliz Perevod G.V.Baryshnikovoj. Literaturnaya redakciya E.E.Sokolovoj i T.V.Rodionovoj Z.Frejd. Vvedenie v psihoanaliz. Lekcii 1-15. SPb., Alatejya SPb, 1999

2. Fromm E. Begstvo ot svobody. Chelovek dlya sebya; per. s angl. M.: ACT, 2006. 571s.

3. Yung K. Vospominaniya, snovideniya, razmyshleniya https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/vosp_snov/index.php

4. Armstrong, D., (1994). A Materialist Theory of the Mind, London: Routledge. 400 p.

5. Assagioli R. (2012). Psychosynthesis: A Manual of Principles and Techniques Publisher: Amhurst, MA : Synthesis Centre, 2000 p.

6. Carver, C.S. & Scheier, M.F. (2002). Optimism. In C. R. Snyder, S. J. Lopez (ed.) Handbook of Positive Psychology. New York: Oxford University Press.

7. Crisp Richard J., Turner Rhiannon N. (2017). Essential social psychology / Richard J. Crisp and Rhiannon N. Turner Los Angeles: Los Angeles; London: SAGE. 440 p.

8. Duval, Thomas Shelley, and Paul J. Silvia (2001). Self-Awareness and Causal Attribution: A Dual Systems Theory. New York: Kluwer Academic Press.

9. Fenigstein, A., Scheier, M. F., & Buss, A. H. (1975). Public and Private Self-Consciousness: Assessment and Theory. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 43, 522-527 p.

10. Fleckhammer L. (2004). Insight into the self-absorption paradox: The development of a multi-faceted model of self-conscious ruminative and reflective thought, Faculty of Life and Social Sciences Swinburne University of Technology.

11. Goleman, D. (1995). Emotional intelligence. New York, NY: Bantam Books, Inc.

12. Hull, Jay G. Levy, Alan S (1979). The organizational functions of the self: An alternative to the Duval and Wicklund Model of self-awareness. Journal of Personality and Social Psychology.

13. Kahneman, D. (1973) Attention and Effort. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

14. Rochat, P. (2003). Five levels of self-awareness as they unfold early in life. Consciousness and Cognition.;

15. Rogers, Carl R. A. (1980). Way of Being. Boston: Houghton-Mifflin,. Also published in 1995 with a new introduction by Irvin Yalom, M.D.

16. Rouse BS. (2019). Self-awareness and self-understanding. *Eur J Philos.*;27:162–186.
17. Silvia, Paul J., and Guido H. E. Gendolla. 2001. On Introspection and Self-Perception: Does Self-Focused Attention Enable Accurate Self-Knowledge? *Review of General Psychology* 5: 241–269 p.
18. Whyte, L.L. (1967). *The Unconscious Before Freud*. New York: Basic Books.
19. Wicklund Robert A. (1975). *Objective Self-Awareness / Advances in Experimental Social Psychology* Volume 8, Pages 233-275 p.

Koverznieva H.P.

GENERAL-THEORETICAL BASES OF RESEARCH OF CONSCIOUSNESS IN FOREIGN PSYCHOLOGICAL SCIENCE

The main purpose of the article is to present different ways of understanding the concept of consciousness as a state of self-concentration, personality disposition, the process of adapting information about oneself and psychic metafunctions, highlighting theoretical and methodological difficulties in existing concepts related to the ambiguous role of consciousness in the processes of psychosocial. According to self-consciousness were interested since the ancient Greeks – «Who am I? Know yourself» Particular attention has been paid to this issue in the last 100 years, and it is interesting that huge number of scientists - from psychologists, philosophers, neuroscientists to criminologists, poets, medical professionals, etc. - have been investigating this issue.

Self-consciousness is the ability of a person to distinguish himself from the environment. It is often defined as the ability to participate in reflective awareness, that is, the ability to experience the subjectivity of one's own actions, the ability to relate one's own activity to one's results, to relate to one another - one's own actions and their consequences.

Methods. General scientific systematic approach, comprehensive analysis of consideration of research problem in its development.

Most theorists, this requires certain kinds of cognitive abilities. Even in its most primitive form (visual self-knowledge and ability to recognize itself in the mirror), self-consciousness is probably limited to a small subset of animals, including humans, chimpanzees, orangutans and dolphins. In humans, this ability is absent at birth and begins to manifest only at the age of 12 to 18 months. Children act in numerous, repetitive growth patterns that determine what adults are given to us for.

Brilliant example of the development of self-awareness is also called «crisis of 3 years old», when the child begins to separate his desires, desire from the will of his parents.

Results. For the purpose of consciousness, autor sees the reason «for what it evolved» - the possibility of developing complex unconscious skills. One of the assumptions in the theory of self-consciousness is that the juxtaposition of automatic and conscious processes in modern social psychology leads to the development of consciousness about the complication of unconscious processes.

Conclusions. Outlined concepts, apart from the emphasis on the role of consciousness in self-knowledge and the development of one's own personality, did not take into account, unfortunately, the analysis of individual functions of self-consciousness and the mechanisms of its influence on human well-being. The prospect of self-awareness research is also an empirical verification of the results, which, unfortunately, is rarely found in scientific works.

Keywords: *consciousness, self-awareness, self-concentration, personal disposition, emotional and volitional processes, emotional self-regulation.*

Коверзінсва Ганна Павлівна – кандидат юридичних наук, доцент, Мелітопольський інститут державного та муніципального управління Класичного приватного університету, м. Запоріжжя.

УДК 159.923:373.542

DOI: <https://doi.org/10.33216/2219-2654-2019-50-3-3-164-174>

Кондес Т.В.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

ORCID: 0000-0001-8514-9389

У статті проводиться теоретико-методологічний аналіз поняття «професіоналізм», описуються психологічні особливості розвитку професіоналізму. Розглянуто психологічний супровід формування професійно важливих якостей студентів, які отримують професії в галузі харчової промисловості. Описано механізм реалізації психологічного супроводу студентів, який реалізуються в навчально-професійному та професійно-орієнтованому середовищі закладів вищої освіти.

У статті приділяється увага процесу формування готовності до професійної діяльності та професійного становлення фахівців харчової промисловості та його складових. Автором зазначається що професійне становлення особистості знаходиться під значним впливом особливостей та специфіки певної сфери діяльності. Встановлення складових професійної